

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Як впливала радянська міграційна політика на ідентичність та цінності мешканців України?

Основні поняття, ідеї:

міграційна політика, переселення, русифікація

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–2

★ Ознайомтеся з Джерелами 1 і 2. Поміркуйте, яку мету переслідував уряд УРСР, скеровуючи працівників на роботу в інші регіони України?

★ Навіщо було скеровано значну кількість саме партійних та ідеологічних кадрів до Західної України?

► 1. Погляд дослідника. Нестор Гупан

У грудні 1939 р. було здійснено адміністративний поділ Західної України і створено шість областей: Волинську, Рівненську, Львівську, Дрогобицьку, Станіславську, Тернопільську. В серпні 1940 р. з території Північної Буковини і частини Хотинського повіту Бессарабії утворилася Чернівецька область, а на основі Аккерманського та Ізмаїльського повітів утворилася Аккерманська область, яка в грудні того самого року було перейменовано в Ізмаїльську. <...>

Відбулися серйозні зрушення у соціально-економічному житті українського суспільства. На возз'єднаних з УРСР землях швидко вдалося подолати безробіття. <...> Водночас з возз'єднаних земель здійснювалося переселення певної частини трудових ресурсів до східних районів України. Зокрема, із Західної України з вересня 1939 р. по червень 1941 р. на підприємства Донбасу виїхало працювати 17 тис. робітників. З Північної Буковини з серпня 1940 р. по червень 1941 р. було відправлено на новобудови Східної України 14 тис. осіб.

Гупан Н. М. Новітня історія України : 11 кл. / Н. М. Гупан, О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. — К. : Вид-во А.С.К., 2007. — С. 12–14.

► 2. Погляд дослідника. Станіслав Кульчицький

Сюди [на Західну Україну] слідом за військами було послано з Радянської України 86 тис. партійних, радянських, комсомольських, профспілкових функціонерів. Сюди також прислали вчителів, культпрацівників, агрономів, медиків тощо.

Кульчицький С. В. Новітня історія України (1939–2001) : підруч. для 11-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / С. В. Кульчицький, Ю. І. Шаповал. — К. : Генеза, 2005. — С. 9.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 3–5

- ★ Прочитайте спогади очевидця (Джерело 3). У чому він вбачає роль Росії, щодо інших народів, які входили до складу СРСР? Поясніть її позицію.
- ★ Ознайомтеся зі спогадами колишньої вчительки математики про роботу на Західній Україні (Джерело 4). Чому вона поїхала працювати в інший регіон? З якими труднощами їй довелося зіткнутися? Чому?
- ★ Ознайомтеся з Джерелом 5. Чому в списку вчителів Рівненської школи були здебільшого особи, які отримали освіту в УРСР або РСФРР? З яких ймовірних причин вони приїхали в Рівне?
- ★ Зверніть увагу на педагогічний стаж вчителів. Про що це свідчить?
- ★ Проаналізувавши Джерела 3, 4 і 5, поміркуйте, які завдання ставила влада перед цими педагогами щодо формування світогляду місцевих учнів?

► 3. Спогади очевидця

<...> За радянської влади Україна була незалежною, як усі радянські республіки. Росія була головною країною, яка надавала всебічну допомогу у всьому — матеріальну, в культурному, духовному зростанні національних республік. Я є прикладом того, як після закінчення педучилища мене скерували викладати в Узбекистан, Грузію, у Вірменію, тобто туди, де була потреба. Я чудово знаю, що до [соціалістичної] революції всі закавказькі республіки і республіки Середньої Азії, і навіть Україна і Молдова були, фактично, неписьменними країнами, де мова і наука розвивалися слабо <...> Росіяни зробили дуже багато для розвитку усіх національностей колишнього Радянського Союзу. Ми їх зробили дуже розумними, культурними, і навчили демократії».

Інтерв'ю записане в межах проекту «Україна ХХ століття у пам'яті жінок». Архів проекту: Інститут народознавства НАН України. US6-04: 1474–1501.

► 4. Спогади очевидця

Після інституту нас кілька осіб скерували в Західну Україну працювати, у Львів. Приїхали в обласно, а нам кажуть: «Вас скеровано у сільську школу». <...> Ось я вперше пішла, мій перший урок. Вони [діти] говорять, а я нічого не розумію, абсолютно! По-перше, у них вимова якась не така, якась дикція не така, як в нас. Там вони дуже далекі були від літературної української мови, дуже далекі. Приходжу, а директор мені каже: «Ну, як урок пройшов?» Я як розплачусь! Я кажу: «Я нічого не розумію!» А він каже: «Заспокойся, за місяць ти будеш так розмовляти, як усі!» Точно. Коли ми через півтора місяця зустрілися у Львові, наші дівчата з цієї [східної] України всі балакали так, як вони [місцеві]. Усі! Бо ти цю мову чуєш всюди, іншої мови не було і тому все це так швидко прищеплюється.»

Інтерв'ю записане в межах проекту «Україна ХХ століття у пам'яті жінок» у січні 2004 р. у м. Харкові. Архів проекту, Інститут народознавства НАН України. UK1-04: 1152–1184

► 5. Офіційний документ

У виконання постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 9.04.1936 р. «Про підвищення зарплати вчителям» — на підставі документів про освіту і стаж роботи провести тарифікацію вчителів середньої школи №2 м. Ровно, за станом на 1 березня 1941 р.

№ п/п	Прізвище, Ім'я, По батькові	Освіта, що закінчив і коли	Пед. стаж	Предмет викладання
1	Горславець Іван Вакулович	Ставропольський інститут соц. виховання в 1933 р.	10 р.	хімія
4	Гажій Василь Андрійович	Одеський університет, географічний ф-т, 1940 р.	1 р.	географія
10	Касяненко Іван Федорович	Одеський університет, історичний ф-т, 1940 р.	1 р.	історія
19	Синіцька Євгенія Олексіївна	Одеський університет, історичний ф-т, 1940 р.	1 р.	історія
24	Гуріна Марія Іванівна	Миколаївський учит. інститут, 1939 р.	1 р.	укр. мова

Із наказу № 73 по Ровенькому міському відділу народної освіти м. Ровно від 1 березня 1941 р. ДАРО. — Ф. Р-329. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 277–278.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 6–8

★ Ознайомтеся з документами та даними про депортацію українців із західних теренів до північно-східних регіонів СРСР (Джерело 6). Поміркуйте, якими суспільно-політичними подіями зумовлені такі заходи?

★ Як ви поясните той факт, що документи з Джерел 6 і 7 мають грифи «Цілком таємно», «Таємно»? Від кого та чому радянська влада намагалася приховати депортацію біженців та осадників із Західної України і Західної Білорусії?

★ Яка інформація в Джерелі 6 дозволяє нам зрозуміти, що майбутнє переселенців-осадників буде важким? Як ви вважаєте, чи було справедливим покарання членів сімей обвинувачених?

► 6. Офіційний документ

Постанова Ради народних комісарів СРСР про депортацію населення західних областей України і Білорусії

м. Москва, 29 грудня 1939 р.
ЦІЛКОМ ТАЄМНО!

1. Затвердити інструкцію Народного Комісаріату Внутрішніх Справ СРСР про порядок переселення польських осадників із західних областей УРСР та БРСР.

2. Затвердити представлене НКВС СРСР Положення про спецпоселення та працевлаштування осадників, яких виселяють із західних областей УРСР та БРСР.

3. Зобов'язати Наркомліс СРСР забезпечити підготовку та прийом, розміщення, облаштування та трудове використання переселенців-осадників, що скеровуються на роботу в лісову промисловість. <...>

8. Запропонувати Кіровському, Пермському, Вологодському, Архангельському, Іванівському, Ярославському, Новосибірському, Свердловському та Омському облвиконкомам та СНК

Комі АРСР надати практичну допомогу НКВС та Наркомлісові СРСР у справі перевезення та розміщення спецпереселенців-осадників і у випадку необхідності надати у розпорядження НКВС СРСР автовантажний транспорт, якого бракує, для перевезення переселенців шляхом залучення місцевих організацій та колгоспів.

Постанова Ради народних комісарів СРСР про депортацію населення західних областей України і Білорусії // Кучерепа М. Історія Волині : 1939–1941 рр. : навч. посіб. — Луцьк, 2006. — С. 257–258.

► 7. Офіційний документ

Довідка про кількість чоловіків, жінок і дітей в складі сімей осадників і біженців, висланих з УРСР і БРСР (Станом на 01.04.1941 р.)

Серпень 1941 р.
ТАЄМНО

	Чоловіків	Жінок	Дітей від 14 до 16 років	Дітей до 14 років	Всього
1. Осадників	36670	38078	11329	46386	132463
2. Біженців	29437	26459	4131	16041	76068
Всього	66107	64537	15460	62427	208531

Довідка про кількість чоловіків, жінок і дітей в складі сімей осадників і біженців, висланих з УРСР і БРСР // Кучерепа М. Історія Волині : 1939–1941 рр. : навч. посіб. — Луцьк, 2006. — С. 412.

► 8. Погляд дослідника. М. Бугай

За період з 1944 по 1962 рік було виселено [в північно-східні регіони СРСР], за даними ВСП НКВС, спецвідділу МВС СРСР та інших відомств, 171 566 (131 319 дорослих) оунівців. На прес-конференції КДБ УРСР (лютий 1990) зазначалося, що з 1944 по 1951 рік були виселені 65 905 сімей (203 662 особи) пособників загонів оунівців-УПА.

Бугай М.Ф. За повідомленнями НКВС СРСР, були переселені... Про депортацію населення з України у 30–40-і роки. — Київ: Знання, 1992. — С. 43

ЗАВДАННЯ ► Джерело 9

- ★ Ознайомтеся зі спогадами жінки, яка пережила депортацію її родини до Ханти-Мансійська (Джерело 9). З'ясуйте, з яких причин їх примусово виселили і вивезли з рідної домівки?
- ★ Хто, із згаданих нею учасників життєвої драми, не злякався і виявив людяність та спробував допомогти?
- ★ Оцініть поведінку наступних осіб: а) міліціонера; б) селянина, що супроводжував міліціонера; в) директора школи.

► 9. Спогади очевидця. Ганна Струсь

<...> А в 1941 році нас вивезли. Вони прийшли рано-вранці. <...> Батько порався біля коней <...> Дивлюся — вулицею йдуть двоє: один — наш, сільський, а другий — міліціонер. <...> Сільський пішов кликати батька. Коли той зайшов до хати, міліціонер враз наказує: «Руки вгору!» І поставив нас з піднятими руками біля столу. Міліціонер нас облапав і звелів: «Сідайте». Потім наказує сільському: «Шукай!» Той сільський перевернув усе : всі наші лахи вивалив на долівку, навіть у піч заглядав. Однак ніде нічого не знайшов. <...> Обшук закінчився. І нам сказали: «Збирайтеся на три дні. Зайвого нічого не беріть — тільки на себе». Нам кажуть: «Виходьте з хати!» А до хати вже під'їхав віз. Ми вийшли. Хату зачинили на замок. Сіли на той віз. Я почала плакати <...>.

А поруч з нашою хатою була школа, де директорував присланий з Росії чоловік. В селі не було транспорту, і батько часто возив його в район кіньми. Отож той директор підійшов до нас. Побачив, що ми всі плачемо, і сказав сільському, що був разом з міліціонером: «Відчини зараз же хату!» Той відчинив. Директор і каже батькові: «Заходь і бери те, що зможеш винести. Бо тільки те в тебе й буде». <...>

Повезли всіх у Луцьк, де двадцять одну сім'ю загнали в один вагон-товарняк. У вагоні вгорі і внизу були нари і двоє маленьких затягнутих сіткою віконцець. <...> І повезли.

Везли нас 18 діб. Тільки раз в день відкривали двері <...> доїдемо до якоїсь там станційки, зупинимось, міліціонери випустять з вагона двох мужчин і знову закриють двері. А ті мужчини одержать на всю добу хліба, води і баланди, та з тим і вертають у вагон <...>.

Спогади Ганни Петрівни Струсь (до заміжжя Литвинчук) (1912–1999) — нар. в с. Воротнів Теремнівського (нині Луцького) району на Волині. В 1941 р. була вивезена разом з сім'єю до Ханти-Мансійська. Струсь Л. Мерзлота. Сибірські оповіді / Леонід Струсь. — Рівне : ПП Лапасюк, 2010. — С. 23–27.

ЗАВДАННЯ ► Джерело 10

★ Ознайомтеся з Джерелом 10. Що у його змісті свідчить про застосування певного примусу в підборі та скерування робітників для освоєння цілинних земель?

► 10. Офіційний документ

<...> 1. Зобов'язати виконками міських і районних Рад депутатів трудящих, міськкоми і райкоми КП України відібрати в установленому порядку з установ, підприємств і будівельних організацій, незалежно від їх відомчого підпорядкування і скерувати в будівельні організації

Міністерства міського і сільського будівництва Казахської РСР для роботи в районах освоєння цілинних і перелогових земель 560 робітників і 46 інженерно-технічних працівників і службовців.

Із спільної постанови № 27 виконкому Полтавської облради і бюро обкому КПУ про відбір і направлення робітників та інженерно-технічних працівників будівельних спеціальностей на будови в районах освоєння цілинних і перелогових земель. 28 березня 1955 р. // Білоусько О. А. Новітня історія Полтавщини : II половина XX століття : підруч. для 11 кл. / О. А. Білоусько, П. В. Киридон, Т. П. Пустовіт, В. Я. Ревагук. — Полтава : Оріяна, 2007. — С. 246.

► 11. Пісня «Їдуть новосели»

*Слова Н. Солохіна
Музика Е. Родигіна*

Родины просторы, горы и долины,
В серебро одетый зимний лес грустит.
Едут новоселы по земле целинной.
Песня молодая далеко летит.

Привєв:

Ой ты, зима морозная,
Ноченька ясномозвездная!
Скоро ли я увижу
Свою любимую в степном краю?
Вьется дорога длинная,
Здравствуй, земля целинная!
Здравствуй, простор широкий,
Весну и молодость встречай свою!

Зашумят метели, затрещат морозы,
Но друзей целинных нелегко сломить.
На полях бескрайних вырастут совхозы,
Только без тебя немножко грустно будет жить.

► 12. Плакат

Селезньов В.
«На нові терени їдьмо з нами!» 1954 р.

► 13. Плакат

Говорков В. Всей семьей на новые места.
1957 г.

Текст Плакату:

Головне управління переселення і організованого набору робітників при Раді Міністрів РРФСР

«Проводиться переселення сімей колгоспників та іншого населення в багатоземельні колгоспи.

Переселенцям надаються наступні пільги:

Безкоштовний проїзд, перевезення майна, видається одноразова безповоротня матеріальна допомога; у місцях поселення переселенцям надаються жилі будинки разом із господарськими будівлями, видаються кредити на будівництво будинків та придбання корів, а також продовольча позика; господарства переселенців звільняються від сг. податку і поставок державі продуктів терміном від 3 до 5 років.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 11–12

★ Уважно прочитайте текст пісні «Їдуть новосели» (Джерело 11) та розгляньте плакат «На нові терени їдьмо з нами!» (Джерело 12). Поміркуйте, з якою метою їх створено?

★ Зважаючи на зміст пісні та плакату визначте, на які верстви населення насамперед були розраховані подібні агітаційні матеріали?

★ Чому для радянської влади було важливо вплинути на світогляд та цінності саме цих громадян?

ЗАВДАННЯ ► Джерела 13–14

★ Уважно розгляньте агітаційний плакат (Джерело 13). Куди запрошують переселятися колгоспників?

Прочитайте спогади очевидця (Джерело 14). Порівняйте його розповідь зі змістом агітаційного плакату (Джерело 13). Які умови праці і побуту обіцяє переселенцям плакат?

★ Якими виявилися реальні умови проживання перших цілинників? (Джерело 14)

★ Поміркуйте, чи могли за таких обставин цілинники зберігати та підтримувати національні традиції та етнічну ідентичність?

► 14. Спогади очевидця. Федір Моргуна

<...> Добиралися до місця дві доби. <...> Під ночівлю і своє майбутнє житло вирішили пристосувати покинуту конюшню, стіни якої були складені з дернини і вкриті пруттям та якимось гнилим чорним бур'яном. <...> Тут у конюшні, ми й перебули свою першу цілинну ніч <...> Нас чекали жахливі морози і страшні снігові урагани, а нам зимувати в наметах і вагончиках, що наскрізь продувалися. Є директор, три спеціалісти, кілька десятків механізаторів, і жодного столяра і будівельника. <...> У господарстві не було ніякої ремонтної бази. Не лише машини — й запасні частини до них зберігати не було ніде. Ремонтували техніку в морози й завірюхи під відкритим небом. Ніхто з нас у подібній обстановці раніше не жив і не працював.

Із спогадів Федора Моргуна. О. А. Білоусько. Новітня історія Полтавщини : II половина XX століття : підруч. для 11 кл. / О. А. Білоусько, П. В. Киридон, Т. П. Пустовіт, В. Я. Реверук. — Полтава : Оріяна, 2007. — С. 246–247.

► 15. Історична довідка

БАМ — Байкало-Амурська Магістраль, залізниця у Східному Сибіру та на Далекому Сході, один з найбільших залізничних шляхів світу. Історія БАМу веде свій початок ще з XIX ст., хоча активне будівництво почалося у 1930-і роки. 8 липня 1974 р. видано Постанову ЦК КПРС и Ради Міністрів СРСР № 561 «Про будівництво Байкало-Амурської залізничної магістралі». За кілька місяців до неї (у квітні 1974) відбувся XVII з'їзд ВЛКСМ, на якому БАМ було оголошено передовою комсомольською будовою та створено штаб ВЛКСМ з шефства над БАМом. Упродовж

усього періоду будівництва БАМ ЦК ВЛКСМ активно контролював ситуацію з масового рекрутування молоді на цю будову, комсомольці з усього СРСР склали основну частку робітників. 8 жовтня 1976 р. запроваджено медаль ВЛКСМ «За будівництво Байкало-Амурської магістралі» та низку інших відзнак. Багато селищ вздовж БАМу збудовані представниками однієї республіки, так селище Новий Ургал (Хабаровський край, РФ) збудували українці.

Всеволод Назимкін та Алім Аджієв. Історія магістралі. Офіційний сайт БАМу. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bam.railways.ru/history.html>

ЗАВДАННЯ ► Джерела 15–16

★ Уважно прочитайте історичну довідку про будівництво БАМу (Джерело 15) та розгляньте світліну (Джерело 16). Поміркуйте, яку світоглядну суперечність демонструють Джерела 15 і 16?

★ З чого можна зробити висновок, що цю церкву (Джерело 16) збудували українці? Про важливість яких цінностей та потреб для українців свідчить наявність у с. Ургал церкви?

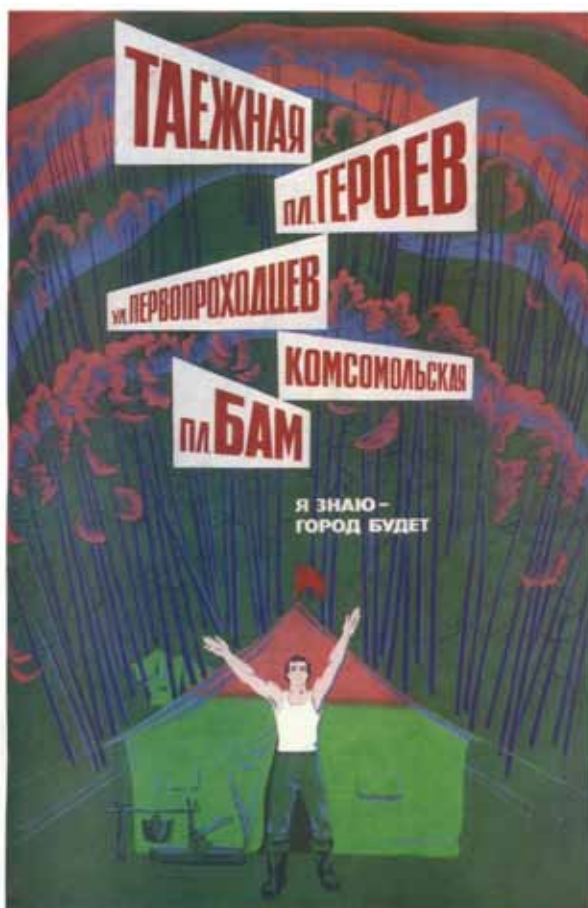
▶ 16. Фотодокумент

*Українська церква у селищі Новий Ургал,
Хабаровський край, Російська Федерація*

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bam.railways.ru/history.html>

▶ 17. Плакат

*Механтьєв В. Д.
«Я знаю — місто буде!» 1976 р.*

▶ 18. Плакат

*Механтьєв В. Д. «Тут нам жити,
працювати і вчитися». 1976 р.*

ЗАВДАННЯ ► Джерела 17–19

- ★ Уважно розгляньте агітаційні плакати (Джерела 17 і 18). Чому для радянської влади важливо було залучити саме молодь до праці на будівництві БАМу? Як такий досвід міг вплинути на світогляд та цінності молодих людей?
- ★ Уважно прочитайте текст пісні (Джерело 19). Які ідеї вона пропагує? Які найважливіші цінності репрезентує ця пісня для радянської людини?

► 19. Пісня «Мой адрес — Советский Союз»

*Слова В. Харитонова
Музика Д. Тухманова*

Колёса диктуют вагонные,
Где срочно увидеться нам.
Мои номера телефонные
Разбросаны по городам.

Вы, точки-тире телеграфные,
Ищите на стройках меня.
Сегодня не личное главное,
А сводки рабочего дня.

Я там, где ребята толковые,
Я там, где плакаты «Вперёд»,
Где песни рабочие новые
Страна трудовая поёт.

Припев:
Заботится сердце,
Сердце волнуется,
Почтовый
Пакуется груз.
Мой адрес —
Не дом и не улица,
Мой адрес —
Советский Союз.

